

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра кримінального процесу, криміналістики та експертології
факультету № 6**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Напрями розвитку науки криміналістики» вибіркового
компонент освітньої програми третього (освітньо-наукового) рівня вищої
освіти

081 Право

За темою 5

Класифікація судових експертиз та їх можливості

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 25.09.2023 р. № 8

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 21.09.2023 р. № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 22.09.2023 р. № 8

Розглянуто на засіданні кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 ХНУВС (протокол № 8 від 17.09.2023 року)

Розробник:

Завідувач кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ д.ю.н., професор Щербаковський М. Г.

Рецензенти:

Завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, д.ю.н., професор Житний О.О.

Професор кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, д.ю.н., професор Степанюк Р. Л.

План лекції.

1. Процесуальні види судових експертиз:
2. Класифікація судових експертиз за галузями знань.

Рекомендована література:

1. Судові експертизи в процесуальному праві України: навч. посіб. Київ: Видавництво Ліра-К, 2019. 424.
2. Експертизи у судочинстві України: посібник / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, І. В. Гори. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 504 с.
3. Клименко Н. І. Судова експертологія : курс лекцій. К., 2007.
4. Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2015. 432 с.
5. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Харків: В деле, 2015. 560 с.

Класифікація судових експертиз служить для з'ясування їхнього змісту, а також специфіки їхньої організації, проведення й оформлення.

Судові експертизи класифікуються за процесуальною підставою та застосованими спеціальними знаннями.

1. Процесуальні види судових експертиз:

1. За обов'язковістю проведення:
  - а) обов'язкові експертизи, необхідність призначення яких імперативно зазначена в кримінально-процесуальному законі (ст. 76 КПК України);
  - б) необов'язкові, що призначаються слідчим залежно від обставин розслідуваної справи.
2. За місцем проведення експертного дослідження:
  - а) експертизи, що проводяться в експертній установі;
  - б) експертизи, що проводяться поза експертною установою: у суді, на місці події, на місці знаходження досліджуваного об'єкта. Вибір місця проведення експертизи залежить, насамперед, від методів спеціального дослідження, можливості їхнього застосування в певних умовах до певних

об'єктів, можливості доставляння об'єкта дослідження в експертну установу. Більшість судових експертиз вимагає проведення досліджень об'єктів у лабораторних умовах.

3. За послідовністю проведення:

а) первинні експертизи;

б) повторні експертизи, що призначаються у відношенні того самого об'єкта дослідження й без зміни питань, поставлених на вирішення первинної експертизи.

4. За обсягом дослідження:

а) основні експертизи;

б) додаткові експертизи, які призначаються у випадку, коли потрібно збільшити обсяг первісного основного дослідження.

5. За кількістю експертів та галузей знань, що використовуються під час проведення досліджень:

а) одноособові та комісійні експертизи;

б) однорідні експертизи, проведені на основі наукових положень однієї галузі знання, та комплексні експертизи, що вимагають для вирішення поставлених питань використання даних з декількох галузей знань.

Первинною експертизою називається експертиза, що вперше призначається слідчим для дослідження певних об'єктів. У відношенні цих же об'єктів згодом можуть призначатися додаткові або повторні експертизи.

Підстави і порядок призначення додаткової та повторної експертиз відрізняються особливостями й регламентовані ст. ст. 75, 203 КПК.

Додаткова експертиза призначається у випадках, коли в результаті оцінки висновку експерта, який раніше проводив первинну, основну, експертизу, установлені недоліки. Перелічимо їх.

1. Первинне експертне дослідження відрізняється неповнотою. Неповнота експертного дослідження має місце в наступних випадках:

— експертом не вирішена частина питань, поставлених перед ним у постанові слідчого про призначення експертизи;

- змінено або зменшено обсяг завдання, сформульований у постанові про призначення експертизи. Наприклад, замість відповіді на питання про приналежність осколків скла єдиному цілому виробу – розсіювачу фари експертом даний висновок про належність осколків до одного роду скла – світло технічного;

- не досліджені всі представлені на експертизу об'єкти. Найчастіше має місце у випадку надання на експертизу великої кількості об'єктів дослідження;

- не враховані всі обставини кримінальної справи, що мають значення для вирішення поставлених питань.

2. Недостатня ясність висновків. Невизначеність висновків виражається в наступному:

- експертом використані нечіткі формулювання, що призвело до невизначеності висновків. Наприклад, висновок “Слід міг бути залишений взуттям підозрюваного” не дозволяє дійти категоричної думки відносно встановлюваного факту;

- висновки дані в такому формулюванні, що вимагає спеціальних знань для розуміння їх сутності. Наприклад, “Білий порошок у пакеті є альфаметадоном”. Наведена експертом назва порошку вимагає пояснень, чи є він наркотичним засобом чи ні.

Таким чином, додаткова експертиза призначається для доповнення раніше проведеного первинного дослідження. У випадках, коли виникає необхідність провести дослідження нових або тих самих об'єктів, але при інших обставинах справи, призначається нова експертиза, яка не є додатковою. Так, при розслідуванні дорожньо-транспортної події можуть бути послідовно призначені кілька окремих експертиз по встановленню одного питання – технічної можливості запобігти наїзду, але при різних вихідних даних (видимості перешкоди, швидкості руху транспортного засобу й ін.), установлених з різних джерел.

Додаткову експертизу варто відрізняти від нової самостійної експертизи, при проведенні якої можуть досліджуватися ті самі об'єкти, але для вирішення

інших питань. Наприклад, відносно документа може бути призначена техніко-криміналістична експертиза документів для встановлення первісних закреслених записів, а потім почеркознавча – для ідентифікації виконавця цих записів.

Законом допускається проведення додаткової експертизи тим самим експертом, який проводив первинне експертне дослідження (ст.75 КПК).

З метою усунення неясності або неповноти висновку експерта, коли немає необхідності в проведенні досліджень об'єктів, додаткова експертиза може бути замінена допитом експерта. З іншого боку, якщо для одержання доповнення до висновку експерта, що є підставою допиту експерта згідно зі ст. 201 КПК, потрібно провести дослідження об'єктів, то необхідно призначити додаткову експертизу.

Повторна експертиза призначається після оцінки висновку первинної експертизи у випадках обґрунтованого сумніву у вірогідності винесених остаточних висновків. Відзначимо причини призначення повторної експертизи.

1. Висновки первинної експертизи необґрунтовані.

Необґрунтованість експертного висновку визначається при оцінці його змісту й структури. Непереконливим, необґрунтованим висновок визнається в наступних випадках:

– викликає сумнів застосована експертом методика, недостатній обсяг проведених досліджень або комплекс установлених властивостей (ознак) об'єктів, аргументація умовиводів основана на застарілих, неточних даних або науково необґрунтованих припущеннях, висновки не випливають із результатів досліджень або суперечать їм і т.п.

Необґрунтованість експертного дослідження, як підстава призначення повторної експертизи, відрізняється від неповноти експертного висновку, що служить підставою призначення додаткової експертизи. Перша підстава пов'язана з тим, що не проведено дослідження об'єктів у повному обсязі, відповідно до вимог експертної методики, і це вплинуло на обґрунтованість висновків. Підстави призначення додаткової експертизи пов'язані з відсутністю

досліджень відносно окремих об'єктів, що, однак, не впливає на обґрунтованість висновків, зроблених за результатами досліджень, які були проведені експертом.

Встановлення перерахованих обставин, що характеризують підставу призначення повторної експертизи, є досить складним для слідчого, оскільки вимагає знання експертних методик. У зв'язку з цим істотну допомогу в правильній оцінці висновку первинної експертизи може надати слідчому консультація обізнаної особи;

- висновки експерта повністю або частково не ґрунтовані на результатах проведеного ним дослідження. Це означає логічну суперечливість експертного висновку, коли сформульовані кінцеві висновки: а) не випливають із проміжних висновків, що наводяться у дослідницькій частині висновку після визначення окремих властивостей об'єктів; б) суперечать даним, наведеним у додатках до висновку; в) не відповідають зображенням дослідницьких фотознімків і ін.

Визначення вказаних невідповідностей цілком доступне навіть особі, що не має спеціальних знань у проведеній експертизі, у тому числі слідчому. Уважне ознайомлення з усім текстом висновку експерта, зіставлення кінцевих результатів з описом процесу дослідження й отриманих проміжних даних дозволяє простежити логічний шлях побудови висновків і оцінити їх обґрунтованість.

На цій же підставі повторна експертиза може бути призначена при незгоді слідчого з повідомленням експерта про неможливість дачі висновку.

2. Висновки експерта суперечать іншим матеріалам справи або є інші сумніви в його правильності.

Ці протиріччя й сумніви є результатом оцінки сукупності доказів, проведеної слідчим при зіставленні остаточних висновків експерта з іншими отриманими в справі даними.

Правильність експертного висновку означає відповідність висновків експерта об'єктивній дійсності. Привід засумніватися в правильності висновку

експерта виникає тоді, коли відносно фактів, із приводу яких була призначена експертиза, є незбіжні з висновком експерта дані, установлені різними засобами доказування: показаннями свідків, результатами ревізій, висновками інших експертиз, різними документами й ін.

Разом з тим варто мати на увазі, що протиріччя висновку експерта матеріалам справи може бути обумовлено не тільки невірно проведеним експертним дослідженням, але й хибністю показань учасників розслідування, недоброякісністю документів і т.п. Тому при незгоді з висновками експерта призначення повторної експертизи не є обов'язковим. При вирішенні цього питання варто враховувати наявність інших доказів щодо обставин, які є предметом проведеної експертизи. У деяких випадках повторна експертиза (наприклад, відносно складу мікрочастинок речовин) не може бути проведена внаслідок істотної зміни або знищення об'єктів при проведенні первинної експертизи.

Таким чином, істотною ознакою повторної експертизи є те, що на її вирішення ставляться ті самі питання, досліджуються ті самі об'єкти при тих самих вихідних даних, що й у первинній експертизі. Зміна або доповнення вихідних даних, надаваних у розпорядження експерта, або зміна питань відносно раніше досліджуваних об'єктів служить підставою для призначення нової експертизи.

Проведення повторної експертизи може бути доручено тій же самій експертній установі, в якій виконувалася первинна експертиза, але тільки іншому експертові або експертам (ст. 75 КПК), а так само іншій експертній установі.

Експертиза не є повторною, якщо:

а) проводиться за матеріалами, що містять дані, які відрізняються від представлених на первинну експертизу. Такою буде, наприклад, автотехнічна експертиза, для проведення якої представлено нові вихідні дані про дорожньо-транспортну подію (швидкість автомобіля й пішохода, відстань видимості й ін.), які не збігаються з даними, використаними при проведенні попередньої

експертизи;

- б) для вирішення раніше поставлених питань представлено нові об'єкти;
- в) відносно раніше досліджених об'єктів винесено нові питання.

По кримінальній справі може бути призначена необмежена кількість експертиз. Однак не всяку другу, третю й наступну експертизу варто вважати додатковими або повторними. Вони розрізняються за фактами підставами призначення. Так, новою буде експертиза того ж роду, виду, призначена у відношенні не досліджених раніше об'єктів і (або) вирішення нового питання. Наприклад, первинними будуть друга, третя й наступні дактилоскопічні експертизи, у яких ставляться ідентифікаційні питання по відбитках, виявлених на місці події, що зіставляються із відбитками рук осіб, які перевіряються.

Комісійна експертиза – це експертиза, проведена декількома (не менше двох) експертами однієї спеціальності.

Комісійна експертиза завжди однорідна, тобто при її проведенні використовуються дані однієї галузі спеціальних знань, наприклад, судового почеркознавства, балістики, автотехніки й ін.

Проведення комісійних експертиз обумовлено наступними причинами:

1) складністю процедури дослідження й оцінки отриманих результатів. Так, згідно з п. 2.4 „Інструкції про проведення судово-медичної експертизи” тільки комісією проводяться експертизи по справах про залучення до кримінальної відповідальності медичних працівників за професійні порушення, повторні експертизи за матеріалами кримінальних справ, а також експертизи по визначенню втрати загальної й професійної працездатності;

2) особливою відповідальністю й значимістю результатів експертизи по кримінальній справі. Наприклад, в експертних установах Міністерства юстиції України повторні експертизи проводяться переважно комісією;

3) навчанням експерта-стажиста в період підготовки до самостійної роботи. У цьому випадку експертиза проводиться комісією, що складається з експерта-стажиста й досвідченого співробітника експертної установи.

Комісійна експертиза може бути призначена слідчим. Вказівка в

постанові про проведення експертизи в складі комісії є обов'язковою для керівника експертної установи. У випадку неможливості сформувати комісію (наприклад, у зв'язку з наявністю в установі тільки одного експерта необхідної спеціальності) слідчому направляється відповідне повідомлення. У відповідності до ст. 198 КПК керівник експертної установи вправі самостійно доручити проведення експертизи декільком експертам, незважаючи на відсутність вказівки про це в постанові слідчого, який призначив експертизу.

Експерти, які входять до складу комісії для проведення експертизи, досліджують ті самі об'єкти з метою вирішення тих самих питань. Кожний член комісії вирішує поставлене слідчим завдання цілком, у повному обсязі. Експерти можуть проводити дослідження окремо, якщо дозволяє кількість матеріалів, що надійшли, або спільно.

При формуванні комісії призначається провідний експерт (голова комісії), який виконує організаційні функції в процесі проведення експертизи. Всі члени комісії, незважаючи на різну компетентність (досвід і знання), мають рівні процесуальні права та обов'язки. У ході проведення досліджень і під час обговорення їхніх результатів члени комісії вправі радитися один з одним. Якщо експерти повністю згодні один з одним, дійшли єдиної загальної думки, то вони дають один висновок. При наявності розбіжностей між експертами кожний з них дає свій висновок окремо (ст. 75 КПК).

Таким чином, ознаками комісійної експертизи є:

- проведення експертизи декількома експертами;
- експерти – члени комісії мають однакову спеціальність (компетенцію);
- за результатами досліджень члени комісії радяться і при взаємній згоді дають єдиний висновок;
- у випадку розбіжностей кожний експерт вправі дати свій окремий висновок, за який несе особисту відповідальність.

Комплексна експертиза – це експертиза, при проведенні якої беруть участь кілька експертів різних спеціальностей.

Комплексні експертизи призначаються в ситуаціях, коли експертне

завдання не може бути вирішене на основі однієї галузі знань. Для досягнення процесуальної вимоги повноти, всебічності й об'єктивності доказування необхідна інтеграція різних галузей спеціальних знань. Це відповідає слідчим ситуаціям, коли встановлення тієї або іншої обставини вимагає використання спеціальних знань, що відносяться до декількох галузей, тобто необхідно провести дослідження одного об'єкта експертами різних спеціальностей, але з однією метою.

Проведення таких експертиз впливає з потреб слідчої практики у вирішенні питань, що перебувають на стику різних наук і потребують пізнань у різних галузях знань. В експертній діяльності це – граничні завдання, суміжні для різних класів, родів судових експертиз. Наприклад, комплексні судово-медичні-автотехнічні експертизи призначаються для встановлення особи, яка сиділа за кермом транспортного засобу до аварії, або визначення виду транспортного засобу по залишених ним ушкодженням на тілі потерпілого. В інших ситуаціях комісією експертів, що включає трасолога, автотехніка, волоконознавця, металознавця, судового медика та інших фахівців, встановлюється факт контакту між різними предметами, виділеними за обставинами розслідуваної справи: ніж і одяг, бампер автомобіля й колесо велосипеда й ін. Нерідко призначається комплексна судова психолого-психіатрична експертиза для встановлення здатності обвинувачуваних, підозрюваних, потерпілих, свідків правильно сприймати обставини, що мають значення для справи, правильно розуміти характер і значення чинених з ними дій і робити опір.

2. Класифікація судових експертиз за галузями знань.

Клас експертиз являє собою множину експертиз, об'єднаних спільністю знань, які служать джерелом формування їх теоретичних і методичних основ.

Рід експертиз – експертизи певного класу, які виділяються за загальними для них предметом, об'єктом, методикою експертного дослідження й

відповідної галузі науки про судову експертизу.

Вид експертиз – експертизи певного роду, які відрізняються специфічністю предмета (експертних завдань), об'єктів або особливими методиками дослідження.

У Міністерстві юстиції України прийнята наступна класифікація судових експертиз, відповідно до якої фахівцям присвоюється кваліфікація (експертна спеціальність) судового експерта.

I клас. Криміналістичні експертизи.

1. Почеркознавча і авторознавча експертизи.

1.1. Дослідження почерку і підписів.

1.2. Дослідження писемного мовлення.

2. Технічна експертиза документів.

2.1. Дослідження реквізитів документів.

2.2. Дослідження матеріалів документів.

2.3. Дослідження друкарських форм.

3. Балістична експертиза.

3.1. Дослідження вогнепальної зброї.

3.2. Дослідження боєприпасів і слідів пострілу.

4. Трасологічна експертиза.

4.1. Дослідження слідів людини.

4.2. Дослідження знарядь, агрегатів, інструментів, холодної зброї і залишених ними слідів, ідентифікація цілого за частинами.

4.3. Криміналістичне дослідження транспортних засобів, дослідження ідентифікаційних номерів і рельєфних знаків.

5. Вибухово-технічна експертиза.

5.1. Дослідження вибухових речовин, продуктів вибуху та пострілу.

5.2. Дослідження вибухових пристроїв, слідів і обставин вибуху.

6. Фототехнічна і портретна експертиза.

6.1. Дослідження фотозображень та технічних засобів їх виготовлення.

6.2. Ідентифікація особи за ознаками зовнішності за фотознімками.

7. Експертиза фоно- та відеозапису.

7.1. Технічне дослідження матеріалів і засобів відео-, звукозапису.

7.2. Дослідження диктора за фізичними параметрами усної мови.

7.3. Дослідження акустичних сигналів та середовища.

7.4. Лінгвістичне дослідження усної мови.

II клас. Експертизи матеріалів, речовин та виробів.

8.1. Дослідження лакофарбових матеріалів і покриттів.

8.2. Дослідження полімерних матеріалів, пластмас і виробів з них.

8.3. Дослідження волокнистих матеріалів і виробів з них.

8.4. Дослідження нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів.

8.5. Дослідження скла, кераміки та виробів з них.

8.6. Дослідження наркотичних, сильнодіючих і отруйних речовин.

8.7. Дослідження спиртостісних сумішей.

8.8. Дослідження ґрунтів.

8.9. Дослідження металів і сплавів.

8.10. Дослідження наявності шкідливих речовин у навколишньому середовищі.

8.11. Дослідження речовин хімічних виробництв.

III клас. Біологічні експертизи.

9.1. Дослідження об'єктів рослинного походження.

9.2. Дослідження об'єктів тваринного походження.

IV клас. Інженерно-технічні експертизи.

10.1. Дослідження обставин дорожньо-транспортної події.

10.2. Дослідження технічного стану транспортних засобів.

10.3. Дослідження деталей транспортних засобів.

10.4. Транспортно-трасологічні дослідження.

10.5. Дослідження причин та наслідків порушення вимог безпеки життєдіяльності та охорони праці.

10.6. Дослідження об'єктів нерухомості, будівельних матеріалів, конструкцій та відповідних документів.

10.7. Розподіл земель та визначення порядку користування земельними ділянками.

10.8. Дослідження обставин виникнення і поширення пожеж та дотримання вимог пожежної безпеки

10.9. Комп'ютерно-технічні дослідження.

10.10. Визначення оціночної вартості будівельних об'єктів та споруд.

10.11. Дослідження обставин залізничної транспортної пригоди.

10.12. Дослідження технічного стану рухомого складу залізничного транспорту.

10.13. Дослідження інженерного обладнання верхньої будови колії.

10.14. Оцінка земельних ділянок.

10.15. Дослідження причин і наслідків надзвичайних подій в гірничій промисловості та в підземних умовах.

10.16. Дорожньо-технічні дослідження.

V клас. Економічні експертизи.

11.1. Дослідження документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності.

11.2. Дослідження документів про економічну діяльність підприємств і організацій.

11.3. Дослідження документів фінансово-кредитних операцій.

VI клас. Товарознавча і автотоварознавча експертизи.

12.1. Оцінка машин, обладнання, сировини і товарів народного споживання.

12.2. Визначення вартості дорожніх транспортних засобів, розміру збитку, завданого власнику транспортного засобу.

12.3. Оцінка судноплавних засобів.

12.4. Оцінка літальних апаратів.

VII клас. Експертизи, пов'язані з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності.

- 13.1. Дослідження об'єктів авторського права.
- 13.2. Дослідження об'єктів суміжних прав.
- 13.3. Дослідження, пов'язані з охороною прав на винаходи, корисні моделі, раціоналізаторські пропозиції.
- 13.4. Дослідження, пов'язані з охороною прав на промислові зразки.
- 13.5. Дослідження, пов'язані з охороною прав на сорти рослин і породи тварин.
- 13.6. Дослідження, пов'язані з охороною прав на знаки для товарів і послуг, фірмові найменування, зазначення походження товарів.
- 13.7. Дослідження, пов'язані з охороною прав на топографію інтегральних мікросхем.
- 13.8. Дослідження, пов'язані з охороною прав на конфіденційну інформацію.
- 13.9. Економічні дослідження, пов'язані з використанням прав на об'єкти інтелектуальної власності.
- 13.10. Дослідження, пов'язані з використанням об'єктів інтелектуальної власності у рекламі.

VIII клас. Психологічна експертиза.

14.1. Психологічні дослідження.

IX клас. Мистецтвознавча експертиза.

15.1. Мистецтвознавчі дослідження.

X клас. Оцінка цілісних майнових комплексів.

16.1. Оцінка цілісних майнових комплексів, паїв, цінних паперів.